

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych

WPROWADZENIE DO ZAGADNIENÍ EDUKACJI

W GOSPODARSTWIE ROLNYM

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”

Institucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Publikacja opracowana przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

WPROWADZENIE DO ZAGADNIEŃ EDUKACJI W GOSPODARSTWIE ROLNYM

Kraków 2022

WPROWADZENIE DO ZAGADNIĘĆ EDUKACJI W GOSPODARSTWIE ROLNYM

Elżbieta Kmita-Dziasek, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
Wydanie II

Opracowanie graficzne, skład: Dorota Flaga, Wydawnictwo BioDar

Wydawca

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
ul. Meiselsa 1, 31-063 Kraków

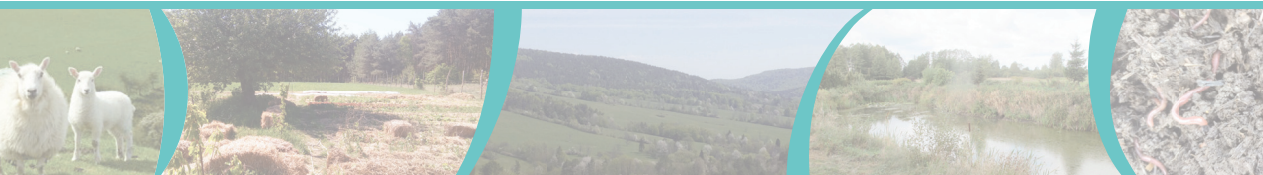
© Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
Kraków 2022

ISBN 978-83-63313-23-4

Publikacja bezpłatna wydana w ramach operacji pn. "Rozwój kompetencji zawodowych gospodarstw edukacyjnych" realizowanej z Planu Operacyjnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2022-2023 w zakresie Jednostki Centralnej KSOW.

Odwiedź portal KSOW – www.ksow.pl
Zostań Partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

SPIS TREŚCI

I. Idea edukacji w gospodarstwach rolnych	5
1. Stare i nowe funkcje przestrzeni wiejskiej	5
2. Edukacyjna misja gospodarstw rolnych	21
II. Koncepcja i formy prowadzenia działalności edukacyjnej na wsi	29
1. Oferty programów edukacyjnych bez noclegu	32
2. Oferty programów edukacyjnych z noclegami	35
III. Gospodarstwa edukacyjne – wskazówki dla praktyki	38
1. Założenia programowe	38
2. Miejsce prowadzenia zajęć edukacyjnych	39
3. Zagospodarowanie przestrzeni	42
4. Bezpieczeństwo	47
Literatura cytowana	48

I. IDEA EDUKACJI W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

Wieś ma swoje wielowymiarowe oblicze, różne dla różnych osób i perspektyw. Może być postrzegana jako romantyczna przestrzeń, gdzie życie jest sielanką pozbawioną pośpiechu i miejskiej nerwowości, lub jako miejsce, gdzie czas się zatrzymał, nieco zacofanym, bez przyszłości i skazanym na skansen albo zapomnienie, czy też atrakcyjna lokalizacja do zabudowy przez nowoczesne osiedla-sypialnie dla mieszkańców miast. Przede wszystkim jednak jest to miejsce ciężkiej pracy rolników od pokoleń uprawiających ziemię, by zapewnić wyżywienie sobie i innym.

IDEA GOSPODARSTW EDUKACYJNYCH TO POPULARYZACJA ROLNICZEGO OBLICZA WSI I NADANIE MU WŁAŚCIWEJ RANGI SPOŁECZNEJ.

1. Stare i nowe funkcje przestrzeni wiejskiej

Wieś jako przestrzeń produkcyjna

W przemianach na wsi na pierwszy plan wyłania się spadek znaczenia rolnictwa jako źródła utrzymania mieszkańców wsi. **Produkcja rolnicza** ma coraz bardziej przemysłowy charakter. Nie wytrzymujące konkurencji na globalnym rynku mniejsze gospodarstwa zaprzestają działalności rolniczej. Tylko w okresie od 2002 do 2010 roku ogólna liczba gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha zmniejszyła się o ponad 19% przy równoczesnej tendencji spadkowej powierzchni gruntów użytkowanych rolniczo na poziomie ponad 9%¹. Zjawisko to nazywane **dezagrarizacją** w połączeniu z przyspieszającym w ostatnim czasie procesem globalizacji istotnie wpływa na sytuację obszarów wiejskich.

Na obszary wiejskie z większą niż dotychczas intensywnością wkraczają funkcje pozarolnicze powodując zarówno korzystne, jak i negatywne przeobrażenia przestrzeni wiejskiej. Z jednej strony obserwujemy stopniowe zrównywanie dochodów mieszkańców wsi i miast oraz poprawę jakości życia na wsi, z drugiej jednak postępuje urbanizacja terenów wiejskich kosztem ograniczania powierzchni gruntów rolnych i terenów zielonych. Pogłębiające się ograniczanie tradycyjnych zajęć na wsi (rolnictwo, rzemiosło, kultura) i rozbudo-

NIE ZMIENIA TO FAKTU, ŻE WIEŚ POZOSTAJE WCIĄŻ PODSTAWOWYM MIEJSCEM WYTWARZANIA ŻYWNOŚCI DLA OGÓŁU SPOŁECZEŃSTWA.

¹ Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010/2011, GUS Warszawa 2011.

wa funkcji mieszkalnych dla przybyszów z miast wpływają na osłabienie ról i więzi społecznych, stopniowy zanik tożsamości i utratę charakteru wsi.

Rolnictwo i produkcja żywności są podstawowymi elementami gospodarki i życia społeczności obszarów wiejskich w Europie. W 28 państwach członkowskich Unii Europejskiej żyje około 10 mln rolników, a kolejne blisko 5 mln osób pracuje w sektorze spożywczym. Oba sektory łącznie zapewniają 7% wszystkich miejsc pracy i generują 6% europejskiego produktu krajowego brutto². Z rolnictwem powiązanych jest także wiele miejsc pracy w innych sektorach zajmujących się dostawą środków produkcji (nawozy, maszyny, itp.), budownictwem, opieką weterynaryjną oraz przygotowaniem do dystrybucji, pakowaniem, magazynowaniem, transportem i sprzedażą detaliczną wyprodukowanej na wsi żywności.

Zapewnienie wyżywienia ludności Europy stanowi priorytet polityki poszczególnych państw oraz wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej. Wspólna polityka rolna wspiera rynki rolne w trosce o bezpieczeństwo żywnościowe i przeciwdziałanie ryzyku, jakie w rolnictwie niosą zmiany klimatu, globalna konkurencja, nieprzewidziane kryzysy w otoczeniu gospodarczym, itp. Warto wspomnieć, że w perspektywie 2050 roku liczba ludności na świecie może osiągnąć 9 miliardów, co wg szacunków pociąga za sobą podwojenie zapotrzebowania na żywność. W samej Unii Europejskiej na nieprzerwane dostawy zdrowej, pełnowartościowej żywności oczekuje 500 milionów konsumentów. Na forach europejskich coraz częściej poruszana jest kwestia drobnotowarowej produkcji jako alternatywy dla żywności przemysłowej.

Równocześnie w związku z niską opłacalnością pracy w rolnictwie wielu młodych mieszkańców wsi nie postrzega rolnictwa jako atrakcyjnego zajęcia, co skutkuje spadkiem liczby rolników. Od lat 60-tych XX wieku liczba rolników zmniejszyła się o połowę. Zachęcanie młodych ludzi do podejmowania pracy na roli oraz zapewnienie ciągłości międzypokoleniowej jest realnym wyzwaniem dla rozwoju obszarów wiejskich w Europie.

Przekonanie, że zachowanie żywotności wsi, poczucia wspólnoty lokalnej społeczności oraz atrakcyjności krajobrazowej, a tym samym urbanistycznej czy turystycznej jest możliwe wyłącznie dzięki utrzymaniu rolnictwa, prowadzi do koncepcji **rolnictwa wielofunkcyjnego**. Koncepcja ta zakłada kompleksowe łączenie w działalności rolniczej funkcji: produkcyjnej, społecznej, kulturowej i środowiskowej.

² Member States Factsheets European Union, European Commission January 2015.

Wieś jako przestrzeń turystyki i rekreacji

Obecny wygląd obszarów wiejskich w Europie został ukształtowany działalnością rolniczą prowadzoną tu przez stulecia. Dzięki rolnictwu powstało bogate, zróżnicowane krajobrazowo środowisko przyrodnicze, a współczesnym rolnikom europejskim zostało powierzone zadanie zarządzania obszarami wiejskimi z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. W polityce rolnej Unii Europejskiej przewidziane są zachęty motywujące rolników do prowadzenia działalności w sposób przyjazny dla środowiska z naturalnym dla tego zawodu respektem wobec praw natury, przyrody i klimatu. Wszystko po to, by zachować atrakcyjność wiejskiej przestrzeni dla wypoczynku i rekreacji, które stale zyskują na znaczeniu. Wiejskość jest kojarzona przez turystów jako krajobraz rolniczy, walory zdrowotne otoczenia i produktów żywnościowych oraz kultura, zwyczaje i tradycje lokalne. Obserwuje się wzrost znaczenia bezpośredniego kontaktu z rodziną wiejską i gospodarstwem rolnym jako powodu zainteresowania wypoczynkiem na wsi.

Współcześnie **agroturystyka i turystyka wiejska** stymulują rozwój obszarów wiejskich w wielu regionach Polski. Wyjazdy na wieś w celach wypoczynkowych mają długą tradycję, jednak znaczenie tego zjawiska dla większej części społeczeństwa ma swój początek pod koniec wieku XIX, gdy rozpoczął się proces uprzemysłowienia i masowe migracje ludności wiejskiej do miast.

Dziewiętnastowieczne wyjazdy wypoczynkowe na wieś były motywowane głównie walorami środowiska naturalnego i krajobrazu. Sama wieś jako przestrzeń kulturowa zaczęła być atrakcyjna dla odwiedzających w okresie Młodej Polski. W dwudziestoleciu międzywojennym wyjazdy na wieś określano mianem „wyjazdów na letnisko”, a w latach 60-tych XX wieku pojawiła się nazwa „wczasy pod gruszą”, która podkreśla sielską specyfikę wiejskich wakacji. Stopniowo – gdy zajęcia wiejskie i rolnictwo stały się dla mieszkańców miast na tyle obce, że zaczęły budzić ich ciekawość i nabierać waloru poznawczego – wśród odwiedzających wieś zaczęło pojawiać się zainteresowanie rolnictwem.

W połowie XX wieku w Europie zaczęła rozwijać się agroturystyka, przybierająca na ogół formy indywidualnej turystyki pobytowej na terenach rolniczych. Zgodnie z badaniami zachowań konsumentów na rynku turystyki wiejskiej³ pierwszoplanowym powodem wyboru wsi jako miejsca urlopu jest spokojny wypoczynek w naturalnym wiejskim środowisku. Wiejskość jest kojarzona przez nabywców usług turystycznych jako krajobraz rolni-

³ Strzembicki L., Zachowania konsumentów na rynku turystyki wiejskiej w Polsce, GWSH Katowice 2006.

czy, walory zdrowotne otoczenia i produktów żywnościowych oraz kultura, zwyczaje i tradycje lokalne. Obserwuje się wzrost znaczenia bezpośredniego kontaktu z rodziną wiejską i gospodarstwem rolnym jako źródła zainteresowania wypoczynkiem na wsi. Zajęcia rolnicze i zwierzęta gospodarskie mają wybitne znaczenie dla odwiedzających wieś dzieci.

Szczególnie specyfika małych rodzinnych gospodarstw rolnych o wielokierunkowej produkcji, ekstensywnych metodach uprawy i hodowli oraz kameralnej atmosferze zagrody odpowiada wizerunkowi turystyki wiejskiej, którego podstawę w całej Europie stanowią tradycje rolnicze, tożsamość kulturowa regionu, rodzina, gościnność i wysoka jakość. Według danych Polskiej Federacji Turystyki Wiejskiej „Gospodarstwa Gościnne” aż 66% wszystkich obiektów wiejskiej bazy noclegowej uczestniczących w systemie kategoryzacji nie przekracza 10 ha powierzchni gospodarstwa.

Wieś jako przestrzeń gospodarki opartej na wiedzy

W ostatnich latach na świecie rośnie liczba podejmowanych podróży turystycznych. Równocześnie wzrasta liczba zwolenników wypoczynku czynnego, w tym turystyki poznawczej. Wraz z tendencjami w turystyce i obserwowanym wzrostem znaczenia kapitału ludzkiego w gospodarce zaczyna kształtować się kolejna nowa funkcja wsi i gospodarstwa wiejskiego – funkcja edukacyjna. Przestrzeń wiejska staje się miejscem prowadzenia **twórczej gospodarki opartej na wiedzy**, w której szczególnego znaczenia nabierają możliwości uczenia się, poznawania i komunikowania oraz przeżycia, wrażenia i emocje.

WIEŚ WŁĄCZA SIĘ AKTYWNI
DO KONKURENCJI NA RYNKU
USŁUG EDUKACYJNYCH.

Podróżowanie w celu poznania szeroko rozumianego dziedzictwa kultury wsi mieści się w pojęciu **turystyki kulturowej**. Zgodnie z definicją sformułowaną przez Rohrscheidt'a

turystyka wiejsko-kulturowa jest ukierunkowana na cele poznawcze, obiektami jej zainteresowania są ślady kultury życia codziennego obszarów wiejskich, istniejąca kultura wspólnoty wiejskiej lub też żywa tradycyjna obyczajowość tych obszarów. Jako turystykę kulturową obszarów wiejskich określamy te przedsięwzięcia o charakterze turystycznym, dla których głównym celem jest miejsce lub obszar mało zurbanizowany, a pierwszoplanowym motywem jej podjęcia jest chęć zapoznania się z żywą kulturą lub relikami dawnej kultury tego miejsca lub obszaru.⁴

⁴ Rohrscheidt A.M, Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjał. Perspektywy, GWSHM Gniezno 2010.

Zaplecze dla turystyki kulturowej stanowią zabytki, miejsca historyczne, pomniki kultury ale także różnej skali muzea i skanseny prezentujące dziedzictwo wiejskie. Waleń kulturowy mają budynki gospodarskie (spichrze, pomieszczenia dla zwierząt, magazyny) i obiekty przemysłu wiejskiego, takie jak młyny, serownie, gorzelnie, cukrownie, tkalnie, kuźnie, itp. Na wieś przyciągają turystów także restauracje wiejskie serwujące regionalne potrawy oraz wiejskie jarmarki i punkty bezpośredniej sprzedaży produktów z gospodarstwa, gdzie można kupić świeże produkty rolne, tradycyjne przetwory czy produkty lokalnego rzemiosła. Coraz częściej odwiedzający są zainteresowani nie tylko możliwością zwiedzania i obserwowaniem, ale też osobistym uczestnictwem w zajęciach wiejskich oraz uczeniem się wytwarzania wiejskich produktów. W wielu miejscach w Europie tworzone są specjalne trasy zwiedzania oparte o miejscową produkcję rolniczą. Liczne przykłady takich szlaków można znaleźć na całym świecie.

„Styryjska Droga Jabłkowa” (Die Steirische Apfelstraße) w **Górnej Austrii** to 25 km trasa wyznaczona wśród malowniczych miejscowych sadów. Od 1986 roku trasa łączy sadowników z pięciu gmin, a jej centrum stanowi miejscowość Puch. O każdej porze roku turyści znajdują tu interesujące miejsca, wydarzenia i produkty związane z produkcją i przetwórstwem jabłek. W ofercie świeże owoce, sok jabłkowy, dżemy, wino z jabłek, destylaty i „szampan” jabłkowy oraz szereg innych produktów z jabłek. Stałe punkty do zwiedzania to Muzeum Jabłka, Muzeum Rolnictwa, wytwórnie win i szampana jabłkowego, restauracje oraz liczne przydomowe sklepiki z przetworami.

Śliwkowy Szlak obejmuje obszar 7 małopolskich gmin: Czchów, Gnojnik, Gródek nad Dunajcem, Iwkowa, Laskowa, Lipnica Murowana i Łososina Dolna. Jest to region o bogatych tradycjach sadowniczych, w którym uprawa i przetwórstwo owoców, w tym wyrób suszonych śliwek przetrwał w niezmięnionej formie od dziesięcioleci i jest potwierdzony certyfikatem UE Chronione Oznaczenie Geograficzne dla „suski sechłońskiej”. Region oferuje bogatą ofertę warsztatów i zajęć edukacyjnych skierowanych do osób pragnących poszerzyć swoją wiedzę o produktach lokalnych.

Podróże kulturowe na tereny rolnicze mają na ogół charakter krótkich – jednodniowych i weekendowych pobytów lub objazdowych wycieczek. Cennymi punktami na trasach podróży kulturowych na wieś są autentyczne gospodarstwa wiejskie, które zachowały swoją oryginalną strukturę zabudowy i charakter zajęć, przystosowując je równocześnie na przyjęcie gości.

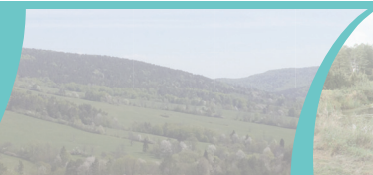

Dawne czasy przypomina **Gospodarstwo agroturystyczne „Pod Lipą”** w Przychojcu, woj. podkarpackie. Gospodarstwo rolne o profilu uprawy zbóż, ma równocześnie charakter muzealny. Oprócz domu mieszkalnego w zagrodzie znajdują się cztery zabytkowe budynki, w tym dwie chaty wiejskie, stodoła i piwniczka. Zgromadzone w nich eksponaty obrazują życie wsi z XIX w. Za opiekę nad zabytkami w 2004 r. gospodyni zdobyła złotą Odznakę Ministra Kultury.

Podróże, których motywem jest chęć poznania dziedzictwa kulinarnego danego kraju lub regionu określa się mianem **turystyki kulinarnej**. Jej atutem jest zachowanie wysokiej jakości potraw, odniesienie ich składu i sposobu przyrządzania do tradycji kulinarnych regionu, odpowiednia aranżacja miejsc, gdzie sprzedawane są produkty kulinarne i serwowane posiłki, oraz zapewnienie dodatkowych aktywności dostarczających przeżyć związanych z poznawaniem regionalnych smaków i tradycyjnych receptur – warsztaty, degustacje, festyny. Dla turystów kulinarnych niezwykle ważna jest autentyczność odwiedzanych miejsc oraz lokalne i ekologiczne pochodzenie żywności. Smakowaniem regionów szczególnie zainteresowani są turyści o bardziej wysublimowanych gustach i zasobniejszym portfelu, jednak oferta jest dostosowana do różnych grup klientów, od dzieci do seniorów. Turystyka kulinarna wykazuje mniejszą sezonowość niż klasyczne formy turystyki wypoczynkowej.

Zajęcia edukacyjne poświęcone kuchni polskiej oferuje zagroda edukacyjna „Dworek Tradycja” w miejscowości Bełczna, woj. zachodniopomorskie. W swojej ofercie obiekt posiada pakiety edukacyjne dla zróżnicowanych grup wiekowych dzieci i dorosłych poświęcone polskiej kuchni, prowadzeniu go-

- ▶ gospodarstwa oraz kulinarnym zwyczajom. W ramach programu gospodarze przekazują uczestnikom wiedzę i szacunek dla dziedzictwa kulinarnego. Jeden z głównych programów stanowią warsztaty wytwarzania Pierników Szczecińskich wg oryginalnej receptury z 1845 roku. Poza poznaniem regionalnych tradycji kulinarnych uczestnicy zdobywają bogaty zestaw tradycyjnych kulinarnych sprawności – klejenie pierogów, wyrób makaronów czy pieczenie chleba potwierdzone Certyfikatem Odkrywcy Smaków Pomorza Zachodniego. Programy realizowane w zagrodzie dostarczają ponadto wiedzy o obyczaju przygotowywania biesiady i zachowania przy stole. Na dzieci czeka też wiele atrakcji na strychu, w piwnicach i ogrodzie zabytkowej ponad 300-letniej posiadłości.

Osobnym nurtem turystyki kulturowej jest **turystyka edukacyjna** skierowana na wszechstronne i wnikliwe poznanie określonego miejsca lub dziedziny w trakcie wyjazdu turystycznego. Turystyka edukacyjna łączy wiedzę teoretyczną z doświadczeniem poznawczym budząc potrzeby i umiejętności dostrzegania i samodzielnego analizowania różnorodnych zjawisk. Rozwijając zainteresowania kulturoznawcze pomaga przezwyciężać stereotypy narodowe, etniczne czy społeczne.

Turystyka edukacyjna jest realizowana w formie wycieczek seminaryjnych i szkolnych, podróży studyjnych, wyjazdów językowych i tematycznych. Podróże edukacyjne mogą dotyczyć kompleksowej realizacji wybranego konkretnego zakresu merytorycznego niezależnie od innych programów kształcenia czy doskonalenia. Oferta edukacyjna jest wtedy otwarta dla wszystkich chętnych zainteresowanych proponowanym tematem lub dziedziną.

Podróże edukacyjne mogą także wspierać proces programowej edukacji uczestników, stanowiąc element komplementarny do określonego programu kształcenia szkolnego lub doskonalenia zawodowego. W tym przypadku są to wyjazdy o charakterze zamkniętym, adresowane do konkretnej grupy uczestników danego przedsięwzięcia edukacyjnego (studentów, uczniów, uczestników szkoleń, przedstawicieli grupy zawodowej i innych). Miejscem podróży są obiekty, w których najlepiej mogą być zrealizowane wybrane treści stałego programu kształcenia danej grupy.

Wycieczki szkolne są postrzegane jako jedna z najbardziej atrakcyjnych i efektywnych form zajęć pozalekcyjnych uczniów. Wybór i organizacja wycieczki wymaga starannego przygotowania przez nauczyciela i uczniów. Po-

ZIEŁONE WYCIECZKI NA ZACZAROWANE WZGÓRZE (ZAGRODA EDUKACYJNA W CZASŁAWIU, WOJ. MAŁOPOLSKIE)

„Zielone, ciekawe, niebanalne i niepowtarzalne wycieczki przyrodnicze dla dzieci, młodzieży i grup zorganizowanych (np. domy kultury, świetlice).

W trakcie wycieczki dzieci i nauczyciele będą mogli osiąść bądź ugruntować informacje z zakresu:

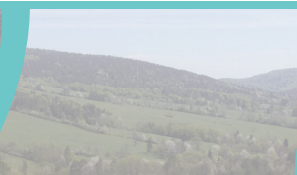
- » sposobów przystosowania się zwierząt do poszczególnych pór roku np. odloty i przyloty ptaków,
- » korzyści, jakie przynoszą zwierzęta środowisku tj.: niszczenie szkodników przez ptaki, zapylanie kwiatów przez owady, spulchnianie gleby przez dżdżownice,
- » wiedzy odnośnie oszczędzania wody oraz tego, jakie znaczenie ma woda w życiu człowieka, roślin i zwierząt,
- » podstaw meteorologii odnośnie bieżących warunków pogodowych ich przyczyn i skutków,
- » podstawowych sposobów identyfikacji ptaków.

Podczas wycieczek przyrodniczych dzieci zdobywają praktyczne umiejętności:

- » orientowania się w terenie oraz otaczającej przestrzeni przyrodniczej i kulturowej,
- » zachowań w środowisku zgodnie z obowiązującymi zasadami,
- » korzystania i obsługiwania przyrządów ułatwiających obserwację przyrody (luneta, lornetka),
- » posługiwania się mapą topograficzną.

Na Zaczarowanym Wzgórzu przewidziany jest również czas relaksu, przejażdżka konna, gry i zabawy na zielonej łące oraz poczęstunek – ognisko z kiełbaskami.

Czas trwania wycieczki ok. 8 godzin.”

mocne w planowaniu są dobrze przygotowane propozycje zajęć opracowane przez obiekty, które zapraszają na zajęcia, w tym także przez gospodarstwa edukacyjne. Oferta powinna określać wyraźnie korzyści edukacyjne i założenia organizacyjne.

Wież jako przestrzeń usług społecznych

Działalność rolnicza stwarza unikatowe warunki do wspierania edukacji, integracji społecznej, terapii, rehabilitacji i usług socjalnych na terenach wiejskich. Idea ich wykorzystanie tworzy nowy nurt rolnictwa wielofunkcyjnego określanego mianem „rolnictwa zaangażowanego społecznie”, lub „rolnictwa z misją społeczną”, „rolnictwa społecznego” czy „zielonej opieki”.

Idea łączy dwa światy, rolnictwo i sprawy społeczne, a konkretnie gospodarstwo rolne z profesjonalnymi usługami społecznymi. Do usług społecznych zalicza się edukację i wychowanie, ochronę zdrowia, pomoc społeczną, resocjalizację, kulturę, rekreację i wypoczynek, a nawet socjalne budownictwo mieszkaniowe.

Rolnictwo z misją społeczną znajduje się na styku kilku sektorów gospodarczych, takich jak sektor rolno-spożywczy, turystyka, opieka zdrowotna, edukacja i rynek pracy.

Rolnictwo społeczne wychodzi naprzeciw wielu problemom współczesnej cywilizacji, odpowiadając na społeczne wyzwania implikowane rozwarstwieniem społecznym, starzeniem się społeczeństw, rozwojem chorób cywilizacyjnych, w tym zaburzeń psychicznych i uzależnień, wzrostem patologii i dysfunkcji społecznych, problemami rynku pracy. Aktualne tendencje sprzyjają, a wręcz wymuszają rozwój indywidualnych form opieki, holistyczne podejście do pacjenta, pozaszkolne, aktywne metody nauczania i kształcenie ustawicznego. Nie mniej ważna od leczenia, reintegracji czy włączenia społecznego jest profilaktyka i równoważenie deficytów cywilizacyjnych. Kontakt z autentycznym rytmem gospodarstwa rolnego, roślinami i zwierzętami gospodarskimi, uczestnictwo w cyklu wytwarzania żywności mają potwierdzony naukowo korzystny wpływ na rozwój emocjonalny i umysłowy człowieka.

Miękość owiec budzi zaufanie

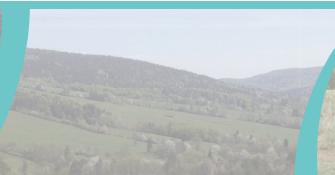
Owce posiadają silny instynkt stadny. Są przykładem stabilnych więzi i silnej integracji w ramach grupy. Są otwarte na kontakty z ludźmi, ale czekają na inicjatywę człowieka, nie narzucają się. Promieniują spokojem. Mają łagodny charakter i miękką wełnę. Mają uspokajający i relaksujący wpływ na ludzi.

Fot. 1. Zagroda edukacyjna „Maciejówka” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Świnie działają aktywizująco

Świnie mają wielki przymus poruszania się wywołany potrzebą intensywnej eksploracji świata. Nieustannie ryją w słomie i ziemi, żeby znaleźć coś do jedzenia. Gdy są w grupie, aranżują różnorodne i pełne ruchu zabawy. Są inteligentne, łatwo uczą się rozwiązywać zadania. Doświadczenie ich entuzjazmu motywuje ludzi do działania.

Fot. 2. Zagroda edukacyjna „Zaczarowane Wzgórze” (arch. CDR O/Kraków)

Bydło przekazuje spokój, bezpieczeństwo i pozytywne przywództwo

Bydło to zwierzęta stadne o dobrze zdefiniowanej hierarchii. Charakterystyczne dla krowy są powolne, majestatyczne ruchy oraz długie i monotonne przeżuwanie. Emanuje od niej spokój i pogoda ducha, które są przenoszone na ludzi. Człowiek przytulony do miękkiej, ciepłej skóry krowy czuje się bezpieczny i zrelaksowany.

Fot. 3. Zagroda edukacyjna „Vitalis” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Ciekawość życia i radość kóz jest zaraźliwa

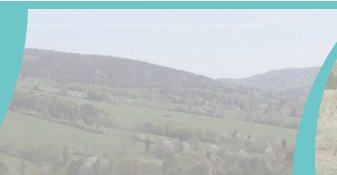
Kozy są zwierzętami społecznymi, chętnie z własnej inicjatywy podchodzą do ludzi. Są bardzo sprytnie, uwielbiają się wspinać. Ich oryginalne zachowanie i błyskotliwe pomysły budzą radość, a niewielki rozmiar nie stanowi bariery w kontakcie. Terapie z udziałem kóz przełamują wycofanie i izolację społeczną.

Fot. 4. Gospodarstwo edukacyjne „Azienda Ponzio” (arch. CDR O/Kraków)

Koń uczy panować nad ciałem

Ciepło końskiego ciała i jego rytmiczny ruch powodują, że napięte mięśnie rozluźniają się. Łatwiej wtedy wykonywać ćwiczenia i zapanować nad ciałem. Konieczność utrzymania prawidłowej postawy na końskim grzbiecie zmusza pacjenta do prostowania się, co wzmacnia mięśnie i wpływa na korygowanie wad postawy.

Fot. 5. Zagroda edukacyjna „Dworek Wymysłowo” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Nie można też pominąć znaczenia rolnictwa społecznego dla sektora rolnego jako takiego. Idee społeczne otwierają sektor na nowe możliwości i praktyczną realizację wielofunkcyjności w rolnictwie. Przyczyniają się do poszerzenia zakresu możliwych usług dodatkowych oraz wzrostu liczby zainteresowanych podmiotów wiejskich i generują dochody. Zarówno młode pokolenie, jak i ogół społeczeństwa ma możliwość zmiany nastawienia do rolnictwa, a rolnicy zyskują możliwość budowania nowych powiązań z konsumentami i promocji swoich produktów. Nowe wyzwania wpływają na rozwój postaw przedsiębiorczych rolników w kierunku zwiększenia ich odpowiedzialności społecznej, w tym wprowadzania rozwiązań proekologicznych.

W swoich założeniach rolnictwo społeczne wraca do tradycyjnych struktur wielopokoleniowej rodziny i naturalnych sieci samopomocy typowych dla wiejskich społeczności lokalnych. W większości zurbanizowanych obszarów Europy i świata obserwuje się osłabienie lub zerwanie więzi społecznych powodowane rosnącą migracją, nastawieniem konsumpcyjnym, rywalizacją itp. Kryzys więzi społecznych prowadzi do utraty poczucia tożsamości i zachwiania indywidualnego poczucia bezpieczeństwa jednostki, które są jej naturalną potrzebą. Sprawia również, że zadania opieki i wsparcia podejmowane kiedyś w sposób oczywisty przez członków rodziny wielopokoleniowej lub lokalnego sąsiedztwa muszą być zastępowane systemami usług zewnętrznych.

Ze względu na zróżnicowane cele gospodarstwa podejmujące misję społeczną można podzielić na opiekuńcze, terapeutyczne, socjalne i edukacyjne.

Gospodarstwa opiekuńcze świadczące opiekę krótko i długoterminową, skierowaną szczególnie dla osób starszych.

Skutkiem, pożądanego przez wszystkich i jak najbardziej pozytywnego wydłużenia procesu starzenia jest rosnące zapotrzebowanie na opiekę zdrowotną, w tym pielęgnację długoterminową oraz usługi czasu wolnego dla seniorów. Przełom XX i XXI wieku przyniósł radykalną zmianę struktury demograficznej. Od początku lat 50-tych XX wieku życie ludzi wydłużyło się średnio o blisko 20 lat, a w perspektywie roku 2050 ma się wydłużyć o kolejne 10 lat. Z prognoz GUS wynika, że w Polsce w roku 2050 liczba osób w wieku emerytalnym osiągnie 60% populacji.

Wzrost odsetka osób w wieku emerytalnym stanowi wyzwanie dla polityki socjalnej państw, których powinnością jest zapewnienie odpowiedniej jakości życia osób starszych i zagwarantowanie dostępu do specjalistycznych usług socjalnych i zdrowotnych. Ponadto współczesne starsze pokolenie ma coraz większą świadomość zdrowotną i rosnące oczekiwania wobec własnej starości, której wyznacznikami są poza utrzymaniem sprawności także samodzielność, niezależność oraz aktywność tak zawodowa, jak społeczna.

Gospodarstwa terapeutyczne prowadzące zajęcia reedukacyjne i terapeutyczne.

Skutkiem globalizacji jest rosnące zapotrzebowanie na usługi terapeutyczne. Przykładowo ponad 27% dorosłych Europejczyków doświadcza przynajmniej jednego z przejawów złego stanu zdrowia psychicznego w ciągu roku. W Polsce od początku lat 90-tych ubiegłego stulecia również obserwuje się sukcesywny wzrost zachorowalności na choroby psychiczne. Od 1997 do 2009 r. niemal 2-krotnie wzrosła liczba osób leczonych z powodu zaburzeń psychicznych.

Terapia w gospodarstwie może być prowadzona w oparciu o terapię zajęciową, rehabilitację i wsparcie indywidualne. Gospodarstwa terapeutyczne zajmują się też edukacją zawodową, jednak ich celem nie jest wprowadzanie podopiecznych na rynek pracy czy oferowanie zatrudnienia. Terapia ma wyrównywać deficyty, usprawniać i integrować ze społeczeństwem osoby niepełnosprawne, upośledzone umysłowo, z zaburzeniami mentalnymi lub deficytami społecznymi.

Gospodarstwa socjalne służące integracji w świecie pracy i włączenie społeczne.

Usługi socjalne przeznaczone są dla osób, które popadły w konflikt z prawem lub pochodzących z marginesu społecznego, dzieci z rodzin patologicznych. Ten typ działalności ma na celu integrację zawodową lub zatrudnienie marginalizowanych grup na otwartym rynku pracy, w tym także profesjonalne szkolenia. Osoby w jakikolwiek sposób pokrzywdzone przez los, także niepełnosprawne, znajdują w gospodarstwach socjalnych zatrudnienie jako wolontariusze, praktykanci lub pracownicy.

Gospodarstwa edukacyjne podejmujące działania pedagogiczne. Można wydzielić dwa rodzaje gospodarstw edukacyjnych:

1. Gospodarstwa skupione na edukacji dzieci szkolnych, mające na celu przybliżenie uczniom życia w gospodarstwie rolnym, wiedzy o pochodzeniu żywności i zapewnienie kontaktu z naturalnym wiejskim otoczeniem. W sytuacji, gdy coraz więcej dzieci nie posiada wcale lub ma fałszywe wyobrażenie na temat źródeł pochodzenia żywności, gospodarstwa edukacyjne mają szansę wywołać lepsze zrozumienie wsi i wytworzenie osobistej relacji ogółu społeczeństwa z rolnictwem, a w dłuższej perspektywie przyczynić się do ochrony rolniczej bioróżnorodności i zrównoważonego korzystania z obszarów wiejskich
2. Gospodarstwa oferujące wizyty edukacyjne w gospodarstwie rolnym ze specjalnym programem zajęć i warsztatów wspomagających terapię i rozwój psychofizyczny dzieci z różnymi dysfunkcjami, w tym trudnościami w uczeniu się, brakiem koncentracji czy nadpobudliwością.

Gospodarstwo edukacyjne „Alle voliere” w Gudo, kanton Ticino w Szwajcarii jest przykładem podmiotu ekonomii społecznej, który w swojej działalności łączy funkcje gospodarstwa edukacyjnego z gospodarstwem socjalnym.

Gospodarstwo funkcjonuje od ponad 15 lat. Podstawą produkcji rolniczej w gospodarstwie jest drób. Proces technologiczny rozpoczyna się od zakupu piskląt oraz ich chowu z przeznaczeniem na mięso. Ubój dorosłych sztuk odbywa się w pobliskiej ubojni. Następnie tuszki wracają do gospodarstwa. Tu są porcjowane i pakowane, a następnie sprzedawane lub przygotowywane są z nich dla grup odwiedzających gospodar-

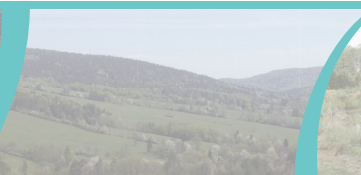
- ▶ stwo. W gospodarstwie znajdują się również kury nioski i sprzedawane są świeże jaja. Ozdobą gospodarstwa są również kaczki, gęsi i pawie. Dodatkową atrakcją są konie, króliki oraz osły.

Gospodarstwo należy do sieci gospodarstw edukacyjnych „Schule auf dem Bauernhof”. Podstawowe programy edukacyjne realizowane w gospodarstwie to „Ścieżka jaj” i „Ścieżka mięsa”. Gospodarstwo oferuje także inne zajęcia edukacyjne związane z obszarem przyrody, botaniki, ekologii, a także ekonomiki rolnictwa oraz przedsiębiorczością. Oferta skierowana jest głównie dla uczniów gimnazjów i szkół podstawowych. Gospodarstwo średnio przyjmuje 10-15 klas rocznie w sezonach: wiosennym (maj-czerwiec) i jesiennym (wrzesień-październik).

W gospodarstwie pracuje 12 inwalidów. Są to osoby upośledzone umysłowo w stopniu średnim, zamieszkałe w kantonie Ticino. Osoby te nie mieszkają w obiekcie, ale dojeżdżają codziennie do pracy z domu. Do opieki i nadzoru nad pracownikami oraz zarządzania całym obiektem Fundacja zatrudnia dodatkowo dwie osoby. Jest to innowacyjne i eksperymentalne rozwiązanie, które ma na celu wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych, integrowanie ze środowiskiem ludzi zdrowych oraz wzajemne przełamywanie barier. Tego też między innymi mają uczyć się

Fot. 6. Gospodarstwo edukacyjne „Alle Voliere” (arch. CDR O/Kraków)

- ▶ dzieci, które odwiedzają gospodarstwo. Podczas wizyty uczniowie spotykają się z pracownikami przy okazji realizacji poszczególnych etapów programu oraz wspólnie z nimi wykonują pewne czynności przy zwierzętach i w obejściu.

Dochód pozyskiwany z prowadzonej działalności rolniczej przeznaczony jest na wynagrodzenie pracowników, na pokrycie kosztów produkcji oraz utrzymanie Fundacji.

2. Edukacyjna misja gospodarstw rolnych

Misja

W czasie ostatnich kilku dziesięcioleci radykalnie wzrosła urbanizacja i odsetek ludności zamieszkującej obszary zurbanizowane. Można do nich zaliczyć nie tylko duże miasta, ale także obszary wiejskie pełniące wyłącznie funkcje mieszkalno-usługowe. Pierwszy spis ludności w odrodzonej Polsce wykazał, że w 1921 roku 24,6% ludności mieszkało w mieście. W roku 1966 liczba mieszkańców miast przekroczyła liczbę ludności zamieszkałej na wsi, a obecnie ponad 60% Polaków mieszka w mieście. Związki z wsią jako środowiskiem rolniczym uległy zatem znacznemu osłabieniu. Wiele rodzin miejskich nie ma już z wsią żadnych kontaktów rodzinnych. Coraz więcej dzieci nie posiada wcale lub ma fałszywe wyobrażenie na temat źródeł pochodzenia żywności.

Szansy na wywołanie lepszego zrozumienia wsi i wytworzenia osobistej relacji ogółu społeczeństwa z rolnictwem upatruje się w działalności gospodarstw edukacyjnych. W dłuższej perspektywie powinno się to przyczynić do wzrostu świadomości ekologicznej, ochrony rolniczej bioróżnorodności i zrównoważonego korzystania z obszarów wiejskich.

W gospodarstwie rolnym wszystko ma swój porządek, rytm i cykl (od siewu do zbioru, od narodzin do śmierci) zależne od warunków przyrodniczych: klimatu, pór roku, zjawisk atmosferycznych. Ścisły związek gospodarstwa rolnego ze środowiskiem naturalnym pozwala prezentować zjawiska przyrodnicze oraz ich wykorzystanie przez człowieka, uczy cierpliwości, respektu wobec natury, kształtuje postawy ekologiczne, konsumenckie i życiowe. Rolnictwo pokazuje, że dla uzyskania czegoś potrzebny jest czas, że nie można mieć wszystkiego od razu, że czekanie jest wartością. Gospodarstwa edukacyjne promują aktywny styl życia i rozwijają nawyki zdrowego odżywiania.

Korzyści

Prowadzenie usług edukacyjnych w gospodarstwie to dla rolnika:

- » możliwość uzyskania dodatkowego dochodu,
- » przedłużenie sezonu turystycznego,
- » promocja produktów z gospodarstwa,
- » zachęta i pozyskanie klientów do bezpośrednich zakupów,
- » urozmaicenie codziennego życia,
- » przyjemność pracy z dziećmi,
- » rozwój osobowy,
- » nowe perspektywy.

Doświadczenia europejskie

Programy edukacyjne w oparciu o rolnictwo organizowane są w wielu krajach europejskich.

Francja

We Francji działa 740 gospodarstw edukacyjnych skupionych w sieci „Benvenue a la Ferme”. Wizyty w gospodarstwie mogą mieć na celu zwiedzanie gospodarstwa i ogólne zapoznanie się z jego funkcjonowaniem lub dotyczyć specjalistycznych zagadnień. Zakres realizowanych w gospodarstwie tematów określa rodzina rolnika, ona też przygotowuje i realizuje zajęcia. Nauczyciele opiekujący się grupą sprawują nad uczniami nadzór pedagogiczny.

Niezależnie od głównego profilu zajęć dydaktycznych gospodarstwa edukacyjne we Francji posiadają zwierzęta gospodarskie, które korzystnie wpływają na atmosferę pobytu sprawiając dzieciom wiele radości.

Najliczniejszą grupę korzystających z zajęć w gospodarstwach edukacyjnych stanowią dzieci w wieku przedszkolnym, a następnie dzieci w wieku szkoły podstawowej. Nieco mniejsza jest liczba młodzieży gimnazjalnej i licealnej uczestniczącej w zajęciach w gospodarstwie. Rolników obowiązuje uzyskanie zgody od władz lokalnych na prowadzenie działalności edukacyjnej.

Najliczniejszą grupę korzystających z zajęć w gospodarstwach edukacyjnych stanowią dzieci w wieku przedszkolnym, a następnie dzieci w wieku szkoły podstawowej. Nieco mniejsza jest liczba młodzieży gimnazjalnej i licealnej uczestniczącej w zajęciach w gospodarstwie. Rolników obowiązuje uzyskanie zgody od władz lokalnych na prowadzenie działalności edukacyjnej.

Dla Izby Rolniczej, która wspiera i kontroluje gospodarstwa edukacyjne kluczowe dla oceny gospodarstwa jest bezpieczeństwo dzieci i wyposażenie gospodarstwa w salę dydaktyczną oraz oddzielne toalety. Osoby decydujące

się na utworzenie gospodarstwa pedagogicznego przez pierwszy rok są obserwatorami. Następnie inspektor z Izby Rolniczej na podstawie wizytacji decyduje o właściwej formie i zakresie działalności i przyjmuje gospodarstwo do sieci z prawem posługiwania się logo systemu.

Gospodarstwa mogą ubiegać się dodatkowo o akredytację Ministerstwa Edukacji na zasadzie dobrowolności. W praktyce większość gospodarstw stara się o certyfikat MEN ze względów marketingowych.

„Ferme de Fontagneux” we francuskim regionie Rhone-Alpes specjalizuje się w produkcji bydła mlecznego. Klasom szkolnym oferuje odkrywanie wszystkich etapów drogi mlecznej od trawy na łące do mleka i wyrobów z mleka. Sala, w której odbywają się zajęcia, ma bezpośredni widok na oborę.

Fot. 7. Gospodarstwo edukacyjne „Ferme de Fontagneux”
(arch. CDR O/Kraków)

Szwajcaria

W Szwajcarii funkcjonuje ogólnonarodowa inicjatywa sektora rolnego pod nazwą „**Schule auf dem Bauernhof Schuß**” – „Szkoła w zarodzie chłopskiej”, która angażuje ponad 300 gospodarstw rolnych we wszystkich kantonach.

Oferta obejmuje pobyty o zróżnicowanym wymiarze czasowym, od wizyt 1-2 godzinnych poprzez pół i jednodniowe do pobytów tygodniowych. Gospodarstwo może być odwiedzane wielokrotnie w ciągu roku przez tę samą grupę uczniów realizujących dłuższy program. Pierwszoplanowym założeniem wszystkich zajęć edukacyjnych jest nastawienie na samodzielną pracę uczniów i zdobywanie osobistych doświadczeń. Wybór tematów, które mogą być prowadzone w gospodarstwie, jest bardzo duży. Przykładowo są to: „poznajemy łąki i pastwiska”, „droga mleczna”, „ścieżka warzyw”, „ścieżka owoców”, „ścieżka wełny”, „ścieżka miodu”. Dla młodszych dzieci gospodarstwa proponują zabawy pozwalające poznać wiejskie środowisko oraz pochodzenie i walory wiejskich produktów. Zabawy obejmują proste czynności sprawiające dzieciom przyjemność – rozpoznawanie i naśladowanie zwierząt, uczenie się zapachów, poznawanie smaków, karmienie zwierząt, robienie zakupów i inne. Gospodarstwa rolne są także wykorzystywane jako miejsce zajęć wspomagających przedmioty szkolne z pozoru nie mające wiele wspólnego z wsią, jak przykładowo fizyka, geografia, historia, prace ręczne.

Total Anzahl SchuB-Aktivitäten SchuB oferuje znacznie więcej niż tylko pobyt turystyczny w gospodarstwie. Gospodarstwa oferujące zajęcia edukacyjne muszą być zarejestrowane w systemie oraz muszą spełnić wymagania dotyczące bezpieczeństwa zgodnie z listą kontrolną. Działalność SchuB na poziomie ogólnokrajowym jest koordynowana przez stowarzyszenie Krajowe Forum Schule auf dem Bauernhof. Jest to grupa robocza składająca się z przedstawicieli rolników, nauczycieli, ekologów, ośrodków badawczych, doradztwa rolniczego i organizacji chłopskich. Każdy kanton posiada swojego przedstawiciela – osobę kontaktową, która wspiera nauczycieli i rolników. Forum opracowuje koncepcje nauczania i materiały do zajęć, koordynuje komunikację pomiędzy koordynatorami w kantonach, promuje znaczenie SchuB w wychowaniu, a przede wszystkim dba o standardy edukacji w gospodarstwie. Na poziomie kantonów organizowane są regularne obowiązkowe szkolenia dla rolników prowadzących gospodarstwa edukacyjne zgodnie z ujednoliconymi wytycznymi Krajowego Forum. Gospodarze zobowiązani są także do sporządzania okresowych sprawozdań z działań edukacyjnych.

„La Girhonda” w kantonie Ticino to 7 ha ekologiczne gospodarstwo górskie, specjalizujące się w hodowli kóz oraz przetwórstwie koziego mięsa i mleka. Gospodarze organizują tygodniowe obozy dla dzieci połączone z programami edukacyjnymi „ścieżka mleka”, „ścieżka mięsa” i „ścieżka wełny”.

Fot. 8. Gospodarstwo edukacyjna „La Girhonda” (arch. CDR O/Kraków)

Austria

Projekt „**Schule am Bauernhof**” („Szkoła w zagrodzie chłopskiej”) jest w Austrii wspólną inicjatywą Federalnego Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa, Środowiska i Gospodarki Wodnej i Federalnego Ministerstwa Edukacji, Nauki i Kultury we współpracy z Forum Edukacji Ekologicznej. Rolnicy podejmujący działalność edukacyjną w gospodarstwie mają obowiązek ukończenia kursu pedagogicznego potwierdzonego właściwym certyfikatem.

Projekt powstał w roku 1998 i rocznie obejmuje 40-50 tys. uczniów. Dzieci i młodzież mogą korzystać z dwóch rodzajów programów:

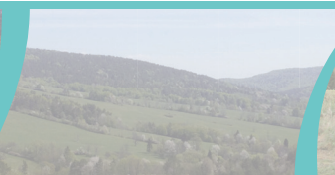

- » wizyta jednodniowa obejmująca pół dnia lub cały dzień pobytu w gospodarstwie z programem edukacyjnym dotyczącym podstawowych informacji na temat rolnictwa. Uczestnicy mają możliwość kontaktu ze zwierzętami gospodarskimi, mogą zobaczyć uprawy, maszyny, obiekty i uczestniczyć w wybranych zajęciach w gospodarstwie, takich jak na przykład dojenie, zbieranie plonów, przetwarzania produktów. Krótkie wizyty mają na celu wzbudzić zainteresowanie uczestników problematyką wiejską;
- » tygodniowy pobyt w gospodarstwie z zakwaterowaniem i wyżywieniem, który pozwala na zagłębienie się w problematykę, umożliwia młodym ludziom uczestniczenie w codziennym życiu gospodarstwa rolnego, nawiązania relacji ze zwierzętami, a także śledzenia cyklu produkcyjnego.

W gospodarstwie sadowniczym i przetwórczym „**Marillenhof Hackl**” w Dolnej Austrii uczniowie mogą prześledzić drogę moreli od drzewa do stoika z dżemem i innymi przetworami.

Fot. 9. Gospodarstwo edukacyjne „Marillenhof Hackl” (arch. CDR O/Kraków)

Włochy

Projekt „**Scuola in Fattoria**” („Szkoła w małym gospodarstwie”) został przygotowany we Włoszech przez Konfederację Rolników. Idea zrodziła się z potrzeby przybliżenia młodemu pokoleniu istoty rolnictwa, jego historii, tradycji, kultury i wielofunkcyjności. Pierwsze projekty zostały przedstawione w roku 1997 i były finansowane przez Ministerstwo Środowiska. Po 5 latach liczba gospodarstw dydaktycznych osiągnęła wartość 444 w 16 włoskich regionach, z największą aktywnością w regionie wokół Rzymu. Z czasem inicjatywa zaczęła się rozwijać niezależnie w poszczególnych regionach pod nazwą „**Fattoria didattica**” („Gospodarstwo dydaktyczne”).

La Fattoria Didattica „Cobragor” na przedmieściach Rzymu organizuje wizyty edukacyjne i warsztaty dla szkół podstawowych i średnich. W ofercie znajdują się warsztaty o zbożu, o oliwie, o miodzie, o ogrodzie warzywnym oraz kulinarne. 40 ha gospodarstwo należy do spółdzielni i prowadzi wielokierunkową produkcję roślinną z przewagą uprawy zbóż. Gospodarstwo prowadzi sklep z lokalnymi ekologicznymi produktami oraz organizuje niedzielne obiady, posiada też kilka pokoi dla gości.

Fot. 10. Gospodarstwo edukacyjne „Cobragor” (arch. CDR O/Kraków)

Działalność gospodarstw edukacyjnych opiera się na „Karcie jakości”, opracowanej wspólnie z Ministerstwem Oświaty. Do inicjatywy mogą przystąpić czynne gospodarstwa rolne przygotowane do przyjmowania uczniów i prowadzenia własnego programu edukacyjnego. Programy są dostosowane do grup wiekowych w podziale na:

- » dzieci ze szkoły podstawowej (odkrywanie wsi, poznawania roślin i zwierząt),
- » młodzież gimnazjalną (poznawanie rolnictwa, technik przetwórstwa i smaków, organizacja pracy rolnika),
- » młodzież szkół ponadgimnazjalnych (poznawanie technologii produkcji rolnej konwencjonalnych i ekologicznych, zagadnienia rynku).

Gospodarstwa edukacyjne w Polsce

Rolnicy w Polsce z powodzeniem od wielu lat podejmują inicjatywy edukacyjne. Po utworzeniu w 2012 roku **Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych** działalność edukacyjna rolników zyskała inny wymiar – skupienie pod wspólną marką rozproszonych dotychczas działań zapewnia transparentny wizerunek wyróżniający usługi edukacyjne gospodarstw członkowskich na rynku.

Zagroda Edukacyjna⁵ to zastrzeżony znak towarowy⁵ dla gospodarstw łączących działalność rolniczą z profesjonalnymi usługami edukacyjnymi. Prawo do posługiwania się nazwą 'Zagroda Edukacyjna' mają wyłącznie sprawdzone i rekomendowane przez system doradztwa rolniczego obiekty, zlokalizowane na obszarach wiejskich i prowadzące zajęcia dydaktyczne oparte o własne zasoby rolnicze, w szczególności w zakresie produkcji roślinnej, produkcji zwierzęcej, przetwórstwa płodów rolnych, świadomości ekologicznej i konsumenckiej oraz dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej. Rekomendowane zagrody tworzą Ogólnopolską Sieć Zagród Edukacyjnych prowadzoną przez Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie.

Zagrody edukacyjne posiadają zwierzęta gospodarskie albo uprawy rolnicze przeznaczone do prezentacji dla grup dzieci i młodzieży przyjmowanych w ramach programów szkolnych i pozaszkolnych lub udostępniane jako atrakcja turystyczna dla rodzin z dziećmi i dorosłych podróżujących indywidualnie.

⁵ Świadectwo ochronne nr 264763, decyzja UPRP z dn. 6.03.2014.

Rekomendowane gospodarstwa oznakowane są tablicą:

Zagrody proponują zindywidualizowane programy edukacyjne wynikające z profilu gospodarstwa oraz pasji gospodarzy. Oferta obejmuje pokazy i warsztaty aktywnie angażujące w zajęcia zarówno dzieci, jak i osoby dorosłe.

II. KONCEPCJA I FORMY PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI EDUKACYJNEJ NA WSI

Nowoczesne podejście do edukacji czyni gospodarstwo rolne atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych integrujących teorię z praktyką w zakresie wielu przedmiotów. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej sprzyja holistycznemu rozwojowi. Swobodna wiejska przestrzeń, obecność zwierząt, mnogość zapachów, smaków i dźwięków dostarczają mnóstwo bodźców poznawczych i emocjonalnych korzyści.

Na możliwości edukacyjne gospodarstw wiejskich jako pierwsze zwróciły uwagę gospodarstwa ekologiczne.

Już w 2002 roku **Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno”** zainicjowało sieć Wiejskich Ośrodków Edukacji, opartych o gospodarstwa ekologiczne, których przedstawiciele spotykają się i wymieniają swoje doświadczenia na seminariach, konferencjach, wyjazdach studyjnych i warsztatach. Stowarzyszenie wydało przewodnik dla osób zainteresowanych prowadzeniem edukacji w gospodarstwie ekologicznym. Rocznie z programów edukacyjnych „Ziarna” korzysta ok. 3000 osób. Podstawową bazę do zajęć edukacyjnych stanowi dla stowarzyszenia **gospodarstwo ekologiczne „Arka”** w Grzybowie k/ Płocka.

W trakcie zajęć warsztatowych „W Grzybowski Arce” grupy mają kilka propozycji tematycznych do wyboru przez nauczyciela. Można poznać zasady funkcjonowania gospodarstwa ekologicznego oraz przyjrzeć się z bliska pracy rolnika, dowiedzieć się, skąd pochodzą podstawowe produkty żywnościowe: mleko, jaja, sery, masło, śmietana oraz poznać zasady zrównoważonej konsumpcji. W trakcie zajęć w Biopiekarni można dowiedzieć się wszystkiego o zbożach oraz rodzajach mąki, zobaczyć, jak miele się ziarno, upiec razową bułkę, chlebek lub podpłomyki. Ośrodek prowadzi także zajęcia z gleboznawstwa połączone z doświadczeniami i prelekcje na temat energii odnawialnych.

Ogromnym atutem wiejskich gospodarstw i atrakcją przyciągająca gości na wieś są zwierzęta. Rola obcowania dzieci ze zwierzętami domowymi była od dawna doceniana. Współcześnie, coraz bardziej popularnym staje się pogląd, iż kontakt ze zwierzęciem ma korzystnie stymulujący wpływ na niemal każdą ze sfer rozwoju dziecka – fizyczną, emocjonalną, społeczną czy nawet intelektualną.

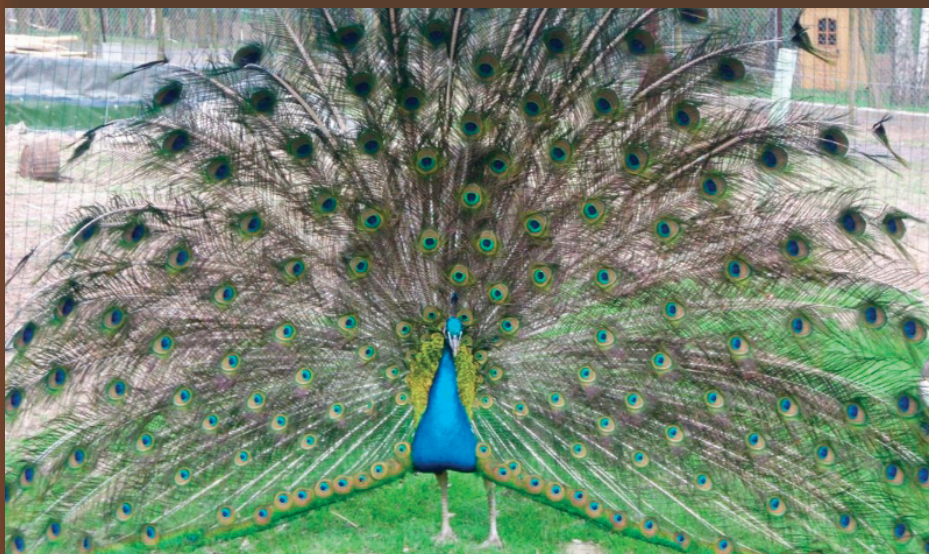
Zwierzyńiec Kopytkowo

Zagroda edukacyjna **„Zwierzyńiec Kopytkowo”** w Izdebniku, woj. małopolskie powstało z pasji właścicieli do poznawania świata zwierząt. Na powierzchni ▶

- ▶ 8 ha zamieszkują strusie emu, daniela, owce kameruńskie, bydło szkockie, osioł, ptactwo ozdobne – bażanty, pawie, kury czubatki, kaczki krzyżówki i wiele innych ciekawych okazów. Jest także pasieka z pszczołami miodnymi. Każde ze zwierząt przebywających w obiekcie ma swoją kartę historii wraz z fotografią.

Całość obiektu jest ogrodzona. Dla odwiedzających przygotowano w obiekcie wiatę oraz część socjalną, zlokalizowano miejsce na ognisko, przy którym można odpocząć w ciszy, spokoju wsłuchując się w śpiew ptaków czy odgłosy otaczających zwierząt.

Fot. 11. Zagroda edukacyjna „Zwierzyniec Kopytkowo” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Dla zwiększenia atrakcyjności programy rolnicze w ofercie gospodarstw edukacyjnych bywają łączone z ofertą artystyczną.

Zagroda edukacyjna „**Kowalowe Skały**” we Wrzeszczynie, woj. dolnośląskie specjalizuje się w hodowli owcy szarej rogatej wrzosówki lineburkiej. Gospodarstwo prowadzi warsztaty pt. „Zwierzaki filcaki” dla dzieci od 6-13 lat. W programie znajduje się prelekcja o historii regionu, ho-

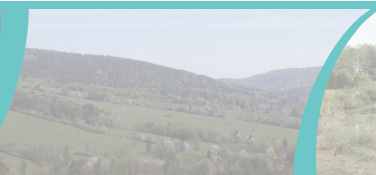
- ▶ dowlu owiec, wykorzystywaniu mleka, mięsa, wełny i skór oraz warsztaty pozyskiwania i przetwarzania wełny owczej: podstrzyżyny, czyszczenie, gręplowanie, filcowanie. Podczas warsztatów każdy uczestnik samodzielnie wykonuje małą formę artystyczno-użytkową z filcu – obraz, maskotka, piórniki, etui na telefon, itp.

Fot. 12. Zagroda edukacyjna „Kowalowe Skały” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

1. Oferty programów edukacyjnych bez noclegu

Usługi edukacyjne w gospodarstwie rolnym na ogół są prowadzone w formie krótkich pobytów nie wymagających zapewnienia gościom noclegu. W gospodarstwie edukacyjnym zajęcia dla zorganizowanych grup i gości indywidualnych przebiegają według określonego programu, mogą trwać od jednej do kilku godzin. Oferta może być rozbudowana do całodziennego pobytu obejmującego ponadto dodatkowe elementy rekreacji na świeżym powietrzu oraz wyżywienie.

Zagroda edukacyjna „Ścieżka pszczelarska” w miejscowości wołów, woj. dolnośląskie powstało w oparciu o wędrowną pasiekę z nowoczesną pracownią pszczelarską i hodowlą matek pszczelich. Ścieżka edukacyjna obejmuje różne typy uli: kłody, ule słomiane, figuralne, współczesne, gniazda pszczół murarek, ulice trzmieli, oszklone ulice demonstracyjne, ule do inhalacji z podstuchem, ule weselne oraz kolekcję roślin pyłko – i miododajnych. Zagroda przyjmuje dzieci, uczniów szkół i dorosłych na kilkugodzinne zajęcia edukacyjne popularyzujące pszczelarstwo i produkty pszczele oraz znaczenia owadów zapylających dla człowieka. W gospodarstwie realizowane są cztery główne programy: Historia pszczelarstwa, Pożytki i produkty pszczele, Gospodarka pasieczna i Hodowla matek pszczelich. Zwiedzanie ekspozycji, prezentacja pożytków pszczelich i degustacja miodu to stałe punkty wizyty w zagrodzie.

Fot. 13. Zagroda edukacyjna „Ścieżka pszczelarska” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Gospodarstwo otwarte

Koncepcja otwartej zagrody polega na udostępnieniu gospodarstwa wiejskiego do zwiedzania przez turystów indywidualnych i grupy zorganizowane. Wejście do gospodarstwa odbywa się na podstawie wykupionej wejściówki

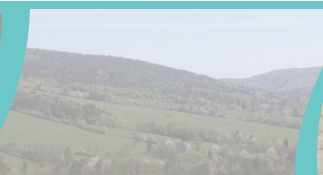
i obejmuje swobodny pobyt w gospodarstwie lub program zwiedzania z przewodnikiem. Przestrzeń gospodarstw otwartych musi być precyzyjnie dostosowana do potrzeb odwiedzających pod względem bezpieczeństwa, oznakowania, punktów animacji, miejsc wypoczynku oraz zaplecza sanitarnego. Idea otwartych farm pełni ważną funkcję promocyjną lokalnej produkcji rolnej i przedstawia rolnika jako opiekuna środowiska i krajobrazu.

Brytyjska organizacja LEAF – Linking Environment And Farming (w wolnym tłumaczeniu łączenie Środowiska i Rolnictwa) od sześciu lat organizuje w **Wielkiej Brytanii** coroczne wydarzenie pod nazwą „Niedziela otwartych farm” („**Open Farm Sunday**”). Celem przedsięwzięcia jest danie szerszej publiczności szansy na poznanie źródeł pochodzenia żywności i zdobycia wiedzy o gospodarowaniu w naturalnym środowisku. W przedsięwzięciu uczestniczy kilkaset gospodarstw w całym kraju, które odwiedzają tysiące gości. Rolnicy pokazują, jak łączą nowoczesne rolnictwo z ochroną środowiska przyrodniczego. Wielka Brytania jest społecznością małomiasteczkową i wiedza na temat wsi jest mocno ograniczona. Badania prowadzone przez LEAF wśród odwiedzających otwarte farmy w 2011 roku wykazały, że 15% dorosłych nie wiedziało, że krowy mleczne to samice, że króliki żyją powszechnie dziko w całym kraju, a żołędzie są owocami dębu. 50% badanych uważało, że pszczoły robią miód z pyłku, a nie z nektaru, a 95% nie miało świadomości, że rolnicy gospodarują na ponad $\frac{3}{4}$ powierzchni kraju.

„**Ziołowy Zakątek**” w Korycinie na Podlasiu specjalizuje się w uprawie roślin zielarskich. Na 15 ha uprawia się tu ok. 700 gatunków roślin. Od 2011 roku gospodarstwo uzyskało status ogrodu botanicznego pn. **Podlaski Ogród Ziołowy** z największą w Polsce kolekcją roślin leczniczych i aromatycznych. Oferta edukacyjna ogrodu obejmuje: ścieżki edukacyjne do indy- ▶

- ▶ widualnego zwiedzania, zwiedzanie ogrodu z przewodnikiem, gawędy o ziołach – dla małych i dużych miłośników przyrody, warsztaty zielarskie w ogrodzie i w laboratorium, ciekawe zajęcia na temat tradycji zielarskich i leczniczych właściwości ziół, zabawy dla dzieci w Kąciku Młodego Zielarza, bogaty tematyczny księgozbiór w bibliotece, samodzielne zbieranie i suszenie ziół, własnoręczne sporządzanie mieszanek ziołowych oraz nalewek, zakup sadzonek.

Fot. 14. Zagroda edukacyjna „Ziołowy Zakątek” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

2. Oferty programów edukacyjnych z noclegami

Edukacyjne gospodarstwo agroturystyczne

Usługi edukacyjne są jedną z możliwych specjalizacji gospodarstw agroturystycznych. Specjalizacja ta może polegać na oferowaniu gościom przebywającym na wypoczynku dodatkowego programu edukacyjnego związanego z działalnością gospodarstwa i wykorzystującej szczególnie umiejętności i talenty członków rodziny. Specjalizacja edukacyjna może także dotyczyć prowadzenia obiektu szkoleniowo-konferencyjnego dla grup dorosłych lub

oferty przyjmowania dzieci bez rodziców na wypoczynek w rodzaju kolonii. W każdym przypadku infrastruktura gospodarstw specjalizujących się w usługach edukacyjnych powinna być w pełni dostosowana do potrzeb wybranej grupy docelowej, co powinno znaleźć swoje odzwierciedlenie w urządzeniu i wyposażeniu pomieszczeń oraz rodzaju i zakresie dodatkowych atrakcji i usług.

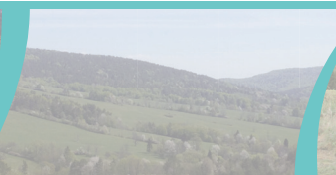
Specjalistyczna oferta turystyczna to oferta dostosowana do konkretnego wybranego segmentu rynku, czyli grupy klientów o podobnych cechach,

„Pytlówka” w miejscowości Tarczek w woj. świętokrzyskim od roku 1999 zaprasza do gospodarstwa agroturystycznego osoby, które chcą spróbować smaku życia na wsi. Gospodarze dzielą z gośćmi swoje codzienne obowiązki w gospodarstwie oraz w ramach pobytu proponują raz w tygodniu tematyczne programy edukacyjne: Od ziarenka do bochenka, 100 lat temu w gospodarstwie, Historia o chłopie, złotym jajku i zaczarowanym kufierku, Droga mleczna, Na straganie i wiele innych. W zależności od tematu zajęcia odbywają się w budynkach gospodarczych: stodole, oborze, kurniku, w obejściu, na łące, na polu, w kuchni oraz przygotowanym specjalnie dla celów edukacji w jednym z budynków Muzeum Doliny Psarki.

Fot. 15. Zagroda edukacyjna „Pytlówka” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

potrzebach i zainteresowaniach. Bardzo często oferta taka dotyczy poszukiwania nowych wartości w turystyce. Klienci produktów specjalistycznych oczekują ofert o wyraźnych swoistych cechach. Specjalizacja wpływa na poprawę konkurencyjności gospodarstwa na rynku oraz sprzyja wydłużeniu sezonu turystycznego. Zajęcia edukacyjne wzbogacają ofertę turystyczną regionu poszerzając zakres atrakcji pobytu w konkretnym obiekcie lub okolicy.

Zielone szkoły

Mianem Zielonej Szkoły przyjęto się określać zajęcia szkolne odbywające się w plenerze. Na ogół mają one formę kilkudniowych wycieczek, w trakcie których realizowany jest program szkolny oraz dodatkowy program rekreacyjny i turystyczny.

Oferta jest bardzo wymagająca, dotyczy zapewnienia noclegów, wyżywienia, sal szkoleniowych i programu pobytu. Noclegi dla młodzieży mogą być przygotowane w formie pokoi grupowych. Niezbędny jest wyraźny podział zaplecza sanitarnego na części damską i męską. Obiekt powinien dysponować wydzieloną jadalnią umożliwiającą przyjęcie jednocześnie całej grupy oraz osobne pomieszczenie służące jako sala szkoleniowa. Łączenie funkcji jadalni i sali edukacyjnej w jednym pomieszczeniu nie jest właściwym rozwiązaniem i nie sprawdza się w praktyce.

Osada Leśna „Doboszówka” w woj. lubelskim posiada w swojej ofercie m.in. Zieloną szkołę w zagrodzie edukacyjnej. Pakiet obejmuje 3-dniowy pobyt dla 20 osobowych grup zorganizowanych z opiekunami. Głównym celem zajęć

jest kształtowanie wśród dzieci i młodzieży postawy poszanowania dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i tradycji lokalnych oraz prezentowanie ginących zawodów. W trakcie pobytu z zakwaterowaniem i pełnym wyżywieniem odbywają się warsztaty i zajęcia terenowe do wyboru: Od ziarenka do bochenka, Garncarstwo, Wyplatanie z wikliny, Wyplatanie z rogożyny, Śladami śródleśnych wiosek, Z życia lasu, O ptakach. Prowadzone są też zajęcia integracyjne, zabawy z chustą animacyjną, gry sprawnościowe. W gospodarstwie zapewniony jest kontakt ze zwierzętami (konie, kozy, owce, króliki, kury, gęsi, bażanty, pawie). Do dyspozycji grup szkolnych są boiska sportowe, stół do ping-ponga, plac zabaw.

Fot. 16. Zagroda edukacyjna „Doboszówka” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

III. GOSPODARSTWA EDUKACYJNE – WSKAZÓWKI DLA PRAKTYKI

1. Założenia programowe

Istotą działalności gospodarstw edukacyjnych jest przybliżenie społeczeństwu procesów zachodzących w naturalnym środowisku gospodarstwa wiejskiego. Idea ta przekłada się na konkretne cele edukacyjne realizowane z wykorzystywaniem potencjału edukacyjnego poszczególnych gospodarstw oraz ich przyrodniczego i kulturowego otoczenia.

Dla jakości oferty edukacyjnej gospodarstw rolnych wartością nie do przecenienia jest ich autentyczność. Podobnie jak w działalności agroturystycznej pierwszorzędne znaczenie mają wzajemne relacje pomiędzy gospodarzami i gośćmi, serdeczna i szczerza atmosfera zagrody, emocje i wspólne przeżycia.

Edukacja w gospodarstwie edukacyjnym powinna:

- » odbywać się w swobodnej naturalnej przestrzeni,
- » zapewniać bezpośredni kontakt z rzeczywistością codziennego życia w gospodarstwie,
- » być kształcącą zabawą umożliwiającą różnorodność wrażeń i doświadczeń uczniów oraz samodzielne działanie,
- » oddziaływać na wszystkie zmysły,
- » integrować wiedzę z różnych dziedzin,
- » uwzględniać indywidualne potrzeby i możliwości psychofizyczne uczniów,
- » mieć zaplanowany przebieg,
- » być dostosowana do liczebności i doświadczenia uczestników.

Istotne jest serdeczne i cierpliwe podejście gospodarza do dociekliwości poznawczej uczniów. Nauka w warunkach gospodarstwa odbywa się według swobodniejszych reguł niż obowiązujące w szkole.

2. Miejsce prowadzenia zajęć edukacyjnych

Sposób organizacji i urządzenia przestrzeni edukacyjnej uwarunkowany jest charakterem obiektu, charakterystyką grup docelowych gości oraz możliwościami prowadzenia animacji zajęć. Infrastruktura edukacyjna powinna być harmonijnie zorganizowana i wkomponowana w całość obiektu.

Gospodarstwo rolne jest przede wszystkim miejscem pracy. Dlatego pewne miejsca w zagrodzie mogą pozostać niedostępne dla odwiedzających lub dostępne pod pewnymi warunkami dyktowanymi np. względami prawidłowej higieny.

Realizacji zajęć w gospodarstwach edukacyjnych służyć mogą praktycznie wszystkie dostępne miejsca – od pola i ogrodu poprzez podwórkę do budynków gospodarskich i domu – po ich odpowiednim przygotowaniu na przyjęcie gości.

Dostęp do miejsc otwartych dla gości musi być dogodny, ścieżki piesze i trasy dojazdowe do pól muszą być przejezdne, oczyszczone, a jeśli potrzeba, właściwie oznakowane.

Nawet jeśli oferta edukacyjna dotyczy głównie zajęć terenowych zagroda powinna być wyposażona w zadaszone pomieszczenie, które pozwoli na prowadzenie zajęć niezależnie od warunków atmosferycznych. Funkcję taką może pełnić przystosowana część obory czy stodoły, wiata lub specjalnie przygotowana sala szkoleniowa. Pomieszczenie powinno zapewnić komfort

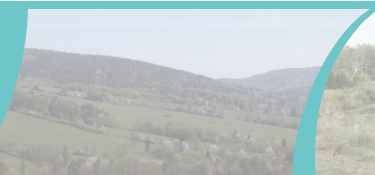

Fot. 17. Zagroda edukacyjna „Gospodarstwo Innego Wymiaru”
(www.zagrodaedukacyjna.pl)

pobytu uczestnikom zajęć oraz prowadzącym i opiekunom. Podstawowe wyposażenie sal szkoleniowych obejmuje miejsce do siedzenia, stoliki, tablice do pisania, książki, modele i inne pomoce dydaktyczne.

Zakładając, że główną grupę docelową odwiedzających gospodarstwa edukacyjne stanowią dzieci i młodzież szkolna, urządzenie i wyposażenie pomieszczeń służących edukacji należy dostosować do ich potrzeb. Rozmiary i sposób umieszczenia poszczególnych elementów pomieszczeń szkoleniowych powinny uwzględniać wzrost, sprawność i potrzeby poznawcze dzieci. Biorąc pod uwagę potrzeby i możliwości najmłodszej grupy klientów, czyli dzieci do lat dziewięciu, wyposażenie powinno spełniać następujące parametry:

- » stoliki o wysokości 45-60 cm,
- » krzeselka o wysokości siedziska 30 cm i szerokości siedziska 35 cm,
- » regał z pomocami dydaktycznymi o górnej krawędzi na wysokości maksimum 150 cm, a w przypadku półek zawieszanych o dolnej krawędzi na wysokości 50 cm.

Elementy wyposażenia pomieszczeń służących edukacji dzieci i młodzieży powinny być:

- » bezpieczne,
- » stabilne,
- » odporne na uszkodzenia mechaniczne,
- » barwne i atrakcyjne, przyciągające uwagę,
- » łatwe do czyszczenia i dezynfekcji,
- » łatwe do naprawy.

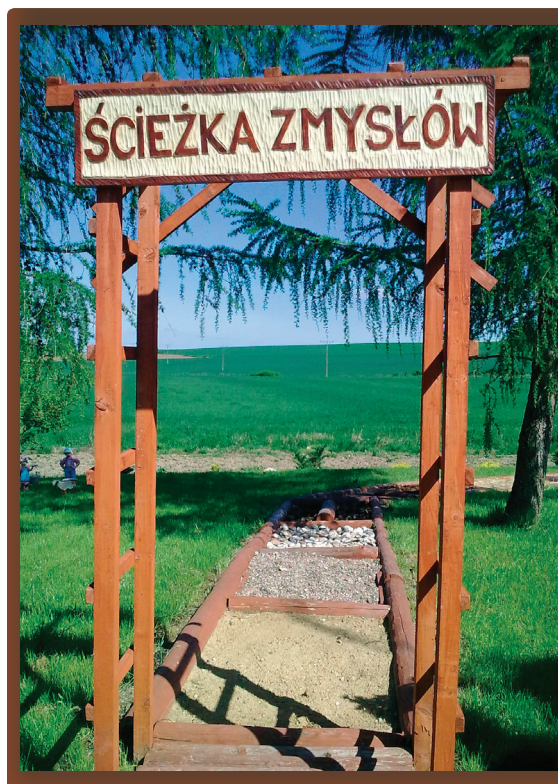
Niezbędne jest zapewnienie odpowiedniego zaplecza sanitarnego. Najlepszym rozwiązaniem zawsze są odrębne toalety dla gości z podziałem na damskie i męskie. Wskazane jest przystosowanie dla dzieci wspólnych pomieszczeń sanitarnych poprzez ich wyposażenie w podnóżki oraz małe deski klozetowe umożliwiające korzystanie dzieciom ze standardowego wyposażenia toalety. Profesjonalnie przygotowana toaleta dla dzieci powinna spełniać określone parametry:

- » ściany muszą być odporne na uderzenia i gładkie, musi istnieć możliwość czyszczenia ich i dezynfekowania do wysokości 1,40-1,65 m,
- » podłogi powinny być wodoszczelne, odporne na zużywanie, antypoślizgowe, gładkie,
- » drzwi muszą mieć po stronie pchania zabezpieczenie przed zakleszczeniem się,
- » narożniki oraz krawędzie muszą być zaokrąglone lub odpowiednio silnie sfazowane,
- » pomieszczenia toalet i umywalni powinny graniczyć ze sobą, a w przypadku powyżej 2 WC powinny znajdować się w odrębnych pomieszczeniach z odrębnymi wentylacjami,
- » wysokość montażowa umywalek: 50-60 cm,
- » wysokość siedzenia WC stojących 25-30 cm,
- » temperatura wody nie może przekraczać 40 o C,
- » umywalki powinny być przygotowane do mycia pod bieżącą wodą, bez zamknięcia odpływu, najlepiej bez przelewu, wyposażone w armaturę jednouchwytową,
- » w obszarach sanitarnych powinny się znajdować wpusty podłogowe.

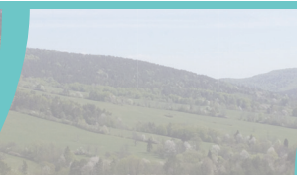
3. Zagospodarowanie przestrzeni

Gospodarstwo i otwarta przestrzeń wykorzystywana do realizacji zajęć edukacyjnych powinna być zorganizowana w sposób ułatwiający poruszanie, samodzielne zwiedzanie i dodatkową aktywność uczestników zajęć. Wybrane obiekty, uprawy, miejsca przebywania zwierząt mogą zostać oznakowane tablicami informacyjnymi z nazwą i syntetycznym, ciekawym opisem. Warto zaprojektować **tablice** tak, aby niewielkie bloki tekstu przeplatały się z grafiką lub zdjęciami ilustrującymi obiekt. W większych gospodarstwach można zaproponować połączenie wybranych obiektów w rodzaj **ścieżki tematycznej** prezentującej określony rodzaj działalności gospodarstwa. Praktyka tworzenia ścieżek przyrodniczych wskazuje optymalną organizację ścieżki w formie pętli z początkiem i końcem w tym samym miejscu o długości nie większej niż 6 km. Ścieżka powinna mieć czytelny przebieg. Dobrą formą uatrakcyjnienia ścieżki są urządzenia do samodzielnych eksperymentów.

Zagroda edukacyjna „Agroturystyka Marianówek” w Dobrocinie, woj. dolnośląskie oferuje spacer bosymi stopami po ścieżce zmysłów wyłożonej zróżnicowanymi materiałami naturalnymi – szyszki, kamyki, kora, piasek itp. Spacer pozwala odczuć różnorodność form natury w bezpośrednim dotyku.

Fot. 18. Zagroda edukacyjna „Agroturystyka Marianówek” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Atrakcją przebywania na monokulturowych polach uprawnych mogą być trasy spacerowe w formie labiryntów. Pokonywanie kukurydzianych labiryntów to dość młoda rozrywka, głównie Amerykanów – pierwsze powstały tam w 1993 roku. Są wzorowane na żywoptotowych labiryntach, od setek lat ozdabiających ogrody europejskich zamków i pałaców. Pola wysokiej kukurydzy usiane są płataniną wąskich drózek.

Labirynt na kukurydzianym polu w Kurozwękach, woj. świętokrzyskie jest imponujący, zajmuje 3,5 ha. Obszar obsiany jest 5 gatunkami kukurydzy. Labirynt jest udostępniany od 9 lat w każdym roku ma inny kształt i temat przewodni. W roku 2015 labirynt nawiązuje do 600 rocznicy urodzin Jana Długosza. Spacerując po labiryncie można sprawdzić swoją zdolność orientacji w terenie, jak również wiedzę. Uczestnicy mają za zadanie odszukać pytania ukryte na ścieżkach labiryntu i uzupełnić specjalną krzyżówkę.

W zagrodzie edukacyjnej „**W Labiryntach**” w Paprotach, woj. zachodniopomorskie na podobnej zasadzie przygotowano gry terenowe w labiryntach wierzbowych. W podobny sposób labirynty na mniejszą skalę, jako miejsce do zabaw dla dzieci, można układać z klocków słomy,

Fot. 19. Zagroda edukacyjna „W labiryntach” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

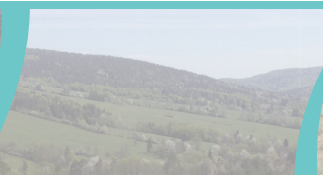
Miejsce zabaw powinno sprzyjać dziecięcej fantazji i kreatywności, a jednocześnie zapewniać bezpieczeństwo. Plac zabaw należy zaplanować z uwzględnieniem:

- » powierzchni z podłożem utwardzonym do zabaw ruchowych,
- » miejsca do zajęć spokojnych, osłoniętego od wiatru, a przy silnym nasłonecznieniu troszeczkę zacienionego,
- » obiektów do wspinania się (np. punkt obserwacyjny na drzewie).

Powierzchnia do zabaw sportowych powinna być rozległa i raczej równa, podłoże musi być wytrzymałe i odporne na wydeptywanie, a jednocześnie bezpieczne dla dzieci. Najlepsze podłoże stanowi trawnik odpowiednio przygotowany i zadbane. Nadmiernemu wydeptaniu w pewnych miejscach zapobiegniemy zmieniając w trakcie sezonu rozmieszczenie różnych sprzętów do zabaw.

Fot. 20. Zagroda edukacyjna „Wioska Ginących Zabaw Gostkowo”
(www.zagrodaedukacyjna.pl)

Zieleń w zagrodzie wiejskiej powinna być komponowana w sposób naturalny, miękki, dający użytkownikom poczucie swobody i nieskrępowanej przestrzeni. Nie są wskazane sztywno wyznaczone alejki o regularnych, prostych liniach oraz duże betonowe powierzchnie.

Dziko rosnące krzewy tworzą idealne warunki do dziecięcych zabaw. Ich zarośla można wykorzystać na wiele różnych sposobów. Tu można bawić się w chowanego, budować jamy i szałas. Szczególnie ulubione przez dzieci są krzewy, których gałęzie opadają do ziemi i w swym wnętrzu tworzą wspinałki kryjówki. Krzewy formowane, podobnie jak krzewy iglaste, nie nadają się do zabawy.

Dokonując doboru roślin, należy sprawdzać, czy nie są trujące. Mniejsze dzieci poznają świat, wkładając wiele rzeczy do buzi. Dzieci starsze są ciekawe i wszystko chcą wypróbować. Dlatego też gotują potrawy z liści, kwiatów i owoców, które znajdują w okolicy.

Fot. 21. Zagroda edukacyjna „Ogród Wyobraźni” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Rośliny trujące, których nie powinno się sadzić wokół miejsc zabaw dla dzieci:

- » **grupa I:** rośliny mocno trujące, których nawet niewielkie ilości zagrażają życiu
 - Tojad właściwy (*Aconitum*)
 - Wilcza jagoda (*Atropa belladonna*)
 - Zimowit jesienny (*Colchicum autumnale*)
 - Cykuta nakrapiana (*Conium maculatum*)
 - Bieluń dzięździerzawa (*Datura stramonium*)
 - Lulek czarny (*Hyoscyamus niger*)
 - Tytoń (*Nicotina tabacum*) – również ozdobny
- » **grupa II:** silnie trujące rośliny powodujące silne zatrucia, zjedzenie większej ilości zagraża życiu
 - Obrazki plamiste (*Arum maculatum*)
 - Naparstnica (*Digitalis*)
 - Ciemiernik (*Helleborus*)
 - Rącznik pospolity (*Ricinus communis*)
 - Psianka słodkogórz (*Solanum dulcamare*)
- » **grupa III:** rośliny trujące, których składniki powodują zatrucia, zjedzenie większej ilości zagraża życiu
 - Zawilec (*Anemone* sp.)
 - Konwalia majowa (*Convallaria majalis*)
 - Sałata jadowita (*Lactuca virosa*)
 - Fasola wielkokwiatowa (*Phaseolus coccineus*)
 - Jaskier (*Ranunculus* sp.)

Warto zapamiętać, że:

- » kwiaty czynią ogród barwnym i wesołym,
- » rodzime gatunki są odporne i nie sprawiają kłopotu w uprawie i pielęgnacji,
- » drzewa i krzewy liściaste dają cień i stwarzają wspaniałe warunki dla dziecięcej zabawy,
- » rośliny iglaste są mniej pracołłonne, ale ogród z przewagą iglaków jest smutny,
- » każdy lubi zjadać owoce prosto z krzaka,
- » rośliny trujące w ogrodzie mogą zagrażać zdrowiu gości.

4. Bezpieczeństwo

Bezpieczeństwo gości jest nadrzędną sprawą w działalności edukacyjnej gospodarstwa wiejskiego. Kluczową sprawą jest dopełnienie wszystkich warunków wynikających z prawa budowlanego oraz przepisów przeciwpożarowych. Infrastruktura techniczna gospodarstwa, urządzenia gospodarcze, maszyny rolnicze muszą być właściwie zabezpieczone, a ich dostępność dla gości może odbywać się pod ściśle określonymi warunkami. Podobnie kontakt ze zwierzętami powinien odbywać się pod nadzorem. Dotyczy to szczególnie dużych zwierząt gospodarskich.

Fot. 22. Zagroda edukacyjna „Wichrowe Wzgórze” (www.zagrodaedukacyjna.pl)

Warto pamiętać, że:

- » wszystko, co może stanowić zagrożenie, powinno być uprzątnięte lub zabezpieczone, ogrodzone, oznakowane,
- » schody, balkony i tarasy muszą być wykończone i wyposażone w barierki i poręcze,
- » podłogi i inne powierzchnie nie mogą być śliskie,

- » sprzęt mechaniczny powinien być podłączony starannie z zachowaniem zasad bezpieczeństwa,
- » wszelkie środki chemiczne muszą znajdować się poza zasięgiem dzieci,
- » narzędzia, sprzęty nie mogą być swobodnie dostępne dla dzieci,
- » zwierzęta powinny być pod kontrolą weterynaryjną,
- » ewentualne zakupywane dla gości produkty żywnościowe muszą pochodzić z pewnych źródeł,
- » należy sprawdzać daty ważności kupowanych produktów żywnościowych.

W miejscu ogólnodostępnym w obiekcie należy umieścić apteczkę pierwszej pomocy i systematycznie uzupełniać jej zawartość.

LITERATURA CYTOWANA

- Jak przygotować atrakcyjną ofertę agroturystyczną dla dzieci? Materiały konferencyjne*, red. J. Majewski, S. Graja, Międzynarodowe Targi Poznańskie, AR w Poznaniu, Poznań 2004.
- Kmita-Dziasek E., *Agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne – idee i dobre przykłady*, CDR, Kraków 2010.
- Kmita-Dziasek E., *Zagrody edukacyjne w koncepcji rolnictwa zaangażowanego społecznie*, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Częstochowa 2014.
- Marka wiejskiego produktu turystycznego. Inicjatywy i inspiracje*, Centrum Doradztwa Rolniczego, red. E. Kmita-Dziasek, CDR, Kraków 2009.
- Member States Factsheets European Union, European Commission January 2015*, http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf.
- Mowszowicz J., *Przewodnik do oznaczania roślin trujących i szkodliwych*, PWRiL, Warszawa 1982.
- Rohrscheidt A.M., *Turystyka kulturowa. Fenomen, Potencjał. Perspektywy*, GWSHM, Gniezno 2010.
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie*.
- Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2010 R. Stan w dniu 31.XII*, GUS, Warszawa 2011.
- Strzembicki L., *Zachowania konsumentów na rynku turystyki wiejskiej w Polsce*, GWSH, Katowice 2006.
- Turos L., *Wprowadzenie do wiedzy o turystyce edukacyjnej*, Ypsilon Sp. z o.o., Warszawa 2001.
- Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010/2011*, GUS Warszawa 2011.
- www.fattoriedidattiche.biz/.
- www.lazienkizpomyslem.pl.
- www.leafuk.org.
- www.nasliwkowysz laku.pl.
- www.schuleambauernhof.at.
- www.scuolainfttoria.it.
- www.zagrodaedukacyjna.pl.
- www.kurozweki.com.

Pakiet materiałów do samokształcenia Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych 2020 obejmuje:

1. Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym
2. Koncepcja i funkcjonowanie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych
3. Prawne uwarunkowania prowadzenia działalności edukacyjnej w gospodarstwach rolnych
4. Edukacja w zagrodach edukacyjnych w kontekście dokumentów programowych wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego
5. Praktyczne zastosowanie psychologii rozwojowej w zagrodach edukacyjnych
6. Podstawy metodyki zajęć organizowanych w warunkach gospodarstwa wiejskiego
7. Ścieżka miodu. Twórcze wykorzystanie zasobów gospodarstwa rolnego do celów edukacyjnych
8. Ścieżka jajka. Twórcze wykorzystanie zasobów gospodarstwa rolnego do celów edukacyjnych
9. Edukacyjne scenariusze permakultury w ogrodzie jadalnym
10. Agrobioróżnorodność i gospodarka w obiegu zamkniętym
11. Nasiona z własnego ogródka: edukacja i praktyka
12. Produkt lokalny w ofercie zagród edukacyjnych

ISBN 978-83-63313-23-4

www.zagrodaedukacyjna.pl

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie
ul. Meiselsa 1, 31-063 Kraków, tel. 12 424 05 23 (13),
fax: 12 424 05 05, mail: drow.krakow@cdr.gov.pl